

ԿՈՐՊՈՒՄԱՅԻՆ ԼԵՉՎԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿԻՐԱՌԱԿԱՆ ՈԼՈՐՏՆԵՐԸ

Կորպուսային լեզվաբանությունը ձևավորվել է քսաներորդ դարի երկրորդ կեսին՝ դառնալով ընդհանուր լեզվաբանության արագ զարգացող երիտասարդ ուղղություններից մեկը: Դրա նպատակն է լեզվական կորպուսների՝ մեծ, ներկայացուցչական, պիտակավորված, առավելապես էլեկտրոնային եղանակով հասանելի տեքստային հենքերի ստեղծումը: Տեքստային կորպուսների փաստական հսկայական նյութը հետազոտողին հնարավորություն է տալիս կատարել լեզվական իրողությունների ամբողջական և առավել լիակատար գիտական ուսումնասիրություն: Տեքստային հենքերը ստեղծվում են լեզվաբանական հետազոտություններ կատարելու նպատակով և լեզվական փաստերի քննության հարցում կարող են օգտակար լինել լեզվաբանության բոլոր բաժինների համար: Ըստ այդմ՝ կորպուսային լեզվաբանության կիրառական ոլորտները շատ լայն են, քանի որ լեզվական կորպուսներն ունեն ինչպես տեսական-լեզվաբանական, այնպես էլ գործնական-կիրառական հսկայական նշանակություն: Դրանց օգնությամբ կարող ենք *բացահայտել լեզվի կրած փոփոխությունները այդ լեզվի պատմական զարգացման ողջ ընթացքում՝ դրան զուգահեռ կատարելով լեզվական փաստերի համաժամանակյա քննություն:* Կորպուսների միջոցով կարող ենք *ուսումնասիրել լեզվի տարբերակային ձևերն ու տարածական տարբերակները:* Դրանք նշանակալից դեր ունեն առհասարակ *լեզվաբանության բոլոր բաժինների համար:* Մեծ է կորպուսների կարևորությունը նաև *միջգիտակարգային հետազոտությունների* բնագավառում:

Կորպուսային լեզվաբանության՝ իբրև լեզվաբանական առանձին ուղղության, ձևավորումից տասնամյակներ առաջ էլ լեզվաբանները փորձառական նյութեր էին հավաքում և դրանց հիման վրա կատարում լեզվի բառային կազմի ուսումնասիրությունն ու նկարագրությունը: Արդի փուլում կորպուսները

շարունակաբար համալրվում-հարստացվում են տեքստերով՝ հնարավոր դարձնելով բառապաշարի իմաստային տեղաշարժերի, ինչպես նաև դրա համաժամանակյա վիճակի առավել ամբողջական և համակողմանի քննությունը: Տեքստային կորպուսները լեզվի բառապաշարի ուսումնասիրության կարևորագույն միջոցներից են: Օրինակ՝ փորձ է արվել պարզել՝ Նոր Զելանդիայում գործածվող անգլերենը բառապաշարային ավելի շատ ընդհանրություններ ունի ամերիկյա՞ն, թե՞ բրիտանական անգլերենների հետ: Դրա համար նախ պետք է ճշտել, թե արդյոք այդ լեզվում. ա) գործածվում են բացառապես ամերիկյան կամ բրիտանական անգլերենների բառերը, բ) ամերիկյան և բրիտանական անգլերենների բառերը հավասարաչափ են գործածվում, գ) երկու տարբերակների բառերի հավասարաչափ գործածության դեպքում կա՞ն խոսքաշարեր, որոնցում նախապատվությունը տրվում է մի տարբերակի բառապաշարի գործածությանը:

Ըստ այդմ՝ ընտրվել է հինգ հասկացություն, որոնք բրիտանական և ամերիկյան անգլերեններում արտահայտվում են տարբեր բառերով, ինչպես՝ flashlight (AmE) – torch (BrE), freeway (AmE) – motorway (BrE), sidewalk (AmE) – pavement (BrE), elevator (AmE) – lift (BrE), diaper (AmE) – nappy (BrE): Australian Corpus of English (ACE) կորպուսում այս բառերը փնտրելիս և դրանց գործածության հաճախականության ցանկը կազմելիս երևում է, որ flashlight (AmE) – torch (BrE) զույգից թե՛ բրիտանական, թե՛ ամերիկյան տարբերակները Նոր Զելանդիայում գործածվող անգլերենում գրեթե հավասարապես գործածական են: Freeway (AmE) – motorway (BrE) զույգից բրիտանական տարբերակը չի գործածվում, իսկ ամերիկյան տարբերակի գործածությունը բավական հաճախադեպ է: Sidewalk (AmE) – pavement (BrE) զույգում գերակշռում է բրիտանական տարբերակի գործածությունը: Elevator (AmE) – lift (BrE), diaper (AmE) – nappy (BrE) զույգերից միայն բրիտանական տարբերակներն են գործածվում է: Վերոնշյալ լեզվական փաստերը վկայում են, որ ընտրված բառազույգերում բրիտանական տարբերակի բառերը երկու անգամ առավել հաճախ են կիրառվում Նոր Զելանդիայում գործածվող անգլերենում⁷²: Ինչ խոսք, սրանք մասնավոր օրինակներ են և դեռևս

⁷² Տե՛ս Nesselhauf N., *Corpus Linguistics: A Practical Introduction*, 2005.

բավական չեն եզրակացնելու համար, թե այդ լեզվում ընդհանրապես առավել գործածական են բրիտանական անգլերենի բառերը:

Տեքստային հենքերը կարող են հաջողությամբ ծառայել ինչպես բառապաշարի քննությանը, այնպես էլ քերականական իրողությունների ուսումնասիրությանը: Օրինակ՝ կորպուսի միջոցով փորձ է արվել պարզել բրիտանական և ամերիկյան անգլերեններում մակբայների գործածությունը ներկա վաղակատար և անցյալ անորոշ ժամանակաձևերի հետ: Ինչպես հայտնի է, ամերիկյան անգլերենում *just, already, yet, ever, before* մակբայների հետ անցյալ անորոշ ժամանակաձև է գործածվում, իսկ բրիտանական անգլերենում՝ միայն ներկա վաղակատար: Վերոնշյալ քերականական կանոնը ստուգելու համար պետք է պարզել, թե արդյոք. ա) բրիտանական անգլերենում այդ մակբայների հետ անցյալ անորոշ ժամանակաձև չի գործածվում, բ) ամերիկյան անգլերենում այդ մակբայների հետ միայն անցյալ անորոշ ժամանակաձև է գործածվում, թե կարող է նաև ներկա վաղակատար գործածվել, գ) էթե ամերիկյան անգլերենում այդ մակբայների հետ անցյալ անորոշ և ներկա վաղակատար ժամանակաձևերը հավասարաչափ են գործածվում, ո՞րն առավել հաճախական կիրառություն ունի:

Ընտրվել է բրիտանական անգլերենի FLOB և ամերիկյան անգլերենի Frown կորպուսները: Այսպես՝ FLOB տեքստային հենքում *just* մակբայի գործածության օրինակներից երևում է, որ այն վեց բայի հետ գործածվել է ինը անգամ, ընդ որում՝ բայերը այս մակբայի հետ գործածվելիս ութ անգամ դրվել են ներկա վաղակատար ժամանակաձևով և միայն մեկ անգամ՝ անցյալ անորոշով: Սրանից եզրակացնում ենք, որ բրիտանական անգլերենում գրեթե միշտ *just* մակբայի հետ գործածվելիս բայը դրվում է ներկա վաղակատար ժամանակաձևով: Ամերիկյան անգլերենի Frown կորպուսում հանդիպում ենք *just* մակբայի գործածության հինգ դեպքի, որոնցից չորս անգամ *just* մակբայի հետ գործածվելիս բայը դրվում է անցյալ անորոշ ժամանակաձևով և միայն մեկ անգամ՝ ներկա վաղակատարով: Սրանից էլ

եզրակացնում ենք, որ ամերիկյան անգլերենում *just* մակբայի հետ գործածվելիս բայը գրեթե միշտ դրվում է անցյալ անորոշ ժամանակաձևով⁷³:

Ինչպես տեսանք, լեզվական կորպուսների միջոցով կարելի է ուսումնասիրել լեզվի բառապաշարը, **քերականական համակարգը**: Դրանք կարող են հաջողությամբ օգտագործվել նաև **լեզվաոճական** քննություն կատարելիս՝ նպաստելով ինչպես տարբեր ժանրային պատկանելություն ունեցող տեքստերի, այնպես էլ որևէ հեղինակի լեզվի և ոճի ամբողջական ուսումնասիրությանը:

Վերջին տասնամյակներում մեծապես կարևորվում է տեքստային կորպուսների դերը հատկապես բառարանագրական աշխատանքների դյուրացման, բառարաններ կազմելու և բառահոդվածներ մշակելու գործում: Եթե նախկինում ամբողջական բառահոդվածը կազմվում էր բացառապես բառարանագրի կողմից, հիմա կարելի է մեքենական եղանակով որոշել գլխաբառը, տեսնել տվյալ բառի՝ տարբեր իմաստներով գործածությունը հարյուր հազարավոր տեքստերում, ավելացնել օրինակ-նախադասությունները: Պակաս կարևոր չէ բառերի գործածության համատեքստը ներկայացնելու հնարավորությունը: Եթե տպագիր բառարաններում օրինակ-նախադասությունները սահմանափակ ծավալ ունեն և որոշ դեպքերում բառի իմաստը լավ չի հասկացվում, էլեկտրոնային բառարանում կարելի է տեսնել բառի գործածության համատեքստը:

Ընդհանուր առմամբ՝ կորպուսները բառարանագրության մեջ օգտագործվում են երկու հիմնական եղանակներով: Մի դեպքում բառարանը կազմվում է բացառապես կորպուսներում եղած լեզվական նյութի հիման վրա: Այս առումով հիշատակության է արժանի անգլերենի COBUILD բառարանը: Մյուս դեպքում՝ բառիմաստները բացատրվում և դրանց գործածության օրինակները բերվում են կորպուսում ընդգրկված տեքստերից:

Ավելորդ է նշել, թե որքան մեծ կլինեն լեզվական կորպուսների կիրառության կարևորությունը արդի հայ բառարանագրության մեջ: Օրինակ՝ կորպուսում ընդգրկված էլեկտրոնային տեքստերից մեքենական եղանակով կարելի է կազմել **հաճախականության առցանց բառարան**, ժանրային տարբեր պատկանելություն

⁷³ Տե՛ս **Nesselhauf N.**, *Corpus Linguistics: A Practical Introduction*, 2005.

ունեցող տեքստերում պարզել բառերի գործածության հաճախականությունը, որոշել, թե լեզվի պատմական զարգացման տարբեր փուլերում իմաստային որ դաշտի բառերն են առավել հաճախ գործածվել:

Ինչպես նշեցինք, տեքստային հենքերի միջոցով կարելի է ոչ միայն կատարել լեզվական փաստերի համաժամանակյա և տարաժամանակյա քննություն, այլև ուսումնասիրել գրական լեզվի երկու տարբերակները: Օրինակ՝ արևելահայերեն-արևմտահայերեն զուգադրական կորպուսի առկայության դեպքում հաջող կերպով կիրականացվեր լեզվական նյութի զուգադրական քննություն:

Այս համատեքստում պետք է հատկապես կարևորել *հայերենի բարբառագիտական կորպուսի* ստեղծման անհրաժեշտությունը: Ի տարբերություն մյուս կորպուսների, որոնցում գրավոր տեքստերը գերակշռում են, բարբառագիտական կորպուսում պետք է մեծ թիվ կազմեն բարբառախոսների բանավոր խոսքը ներկայացնող տեսաձայնագրությունները: Համակարգչային ծրագրերի օգնությամբ սահմանափակ ծավալ և ընդգրկում ունեցող նախկին փորձառական հնչյունաբանական հետազոտությունների փոխարեն կարելի է կատարել բանավոր խոսքի համակարգչային մշակում: Ընդգրկած մեծածավալ նյութի և շարունակական համալրման շնորհիվ՝ հայերենի բարբառագիտական կորպուսի ստեղծումը կնպաստի հայերենի բարբառների առավել ամբողջական ուսումնասիրությանը:

Ընդհանուր առմամբ՝ կորպուսներն ունեն ինչպես տեսական-լեզվաբանական, այնպես էլ գործնական-կիրառական նշանակություն: Օրինակ՝ դրանք բավական հաճախ օգտագործվում են ուսուցողական նպատակներով (օտար լեզուների դասավանդում): Ուսումնական շատ ձեռնարկներում լեզվաբանները նախընտրում են օրինակները բերել տվյալ օտար լեզվի կորպուսից: Էլեկտրոնային թարգմանության արդի փուլում էլ առավելապես կարևորվում է *զուգադրական կորպուսների* դերը, որոնք ընդգրկում են մի քանի լեզուներով գրված տեքստեր: Բավական է նշել, որ բոլոր առաջատար թարգմանական համակարգերը բազմալեզվյան թարգմանություններ կատարելիս օգտվում են զուգադրական կորպուսներից:

Չնայած տեքստային հենքերը, որպես կանոն, ստեղծվում են լեզվաբանական ուսումնասիրություններ իրականացնելու նպատակով, սակայն գիտության տարբեր բնագավառների ներկայացուցիչները շատ հաճախ օգտագործում են դրանցում եղած հարուստ նյութը միջգիտակարգային հետազոտություններ կատարելիս: Կորպուսները, որոնք պարունակում են ժանրային տարբեր պատկանելություն ունեցող գրավոր և բանավոր տեքստեր, հաջողությամբ օգտագործվում են **հոգելեզվաբանության** բնագավառում: Դրանց ուսումնասիրությունը հնարավորություն է տալիս խոսքային օրինակներով պարզել այդ լեզուն կրող մարդկանց հոգեբանությունը, աշխարհայացքը, ազգային դիմագիծն ու ավանդույթները: Տեքստային հենքերն օգտագործվում են նաև **հանրալեզվաբանության** մեջ, սակայն այս բնագավառում կատարվող աշխատանքները փորձնական բնույթ են կրում: Դրանք հիմնականում վերաբերում են հասարակության տարբեր խավերի լեզվագործածության ուսումնասիրությանը:

Լեզուն ու մշակույթը անխզելիորեն կապված են միմյանց, ուստի հենքում եղած տեքստերի քննությունից շատ բան կարող ենք իմանալ ժողովրդի ու նրա մշակույթի մասին: Ավելին՝ երկու լեզուների տեքստային հենքերի զուգադրական քննությունից կարող ենք զուգահեռներ անցկացնել այդ լեզուները կրող ժողովուրդների մշակութային տարբերությունների մասին: Օրինակ՝ բրիտանական անգլերենի LOB տեքստային հենքի բառապաշարը ամերիկյան անգլերենի Brown տեքստային հենքի հետ համեմատելիս տեսնում ենք, որ բազմաթիվ բառեր իմաստային ու գործառական նկատելի տարբերություններ ունեն բրիտանական և ամերիկյան անգլերեններում: Օրինակ՝ *ճանապարհորդություն* իմաստային խմբին պատկանող բառերը բրիտանական անգլերենի համեմատությամբ ամերիկյան անգլերենում առավել հաճախ են գործածվում: Սա բացատրվում է այն հանգամանքով, որ Միացյալ Նահանգներն իր տարածքով ավելի մեծ է, քան Մեծ Բրիտանիան:

Ամերիկյան անգլերենում ավելի մեծ թիվ են կազմում հանցագործ աշխարհն անվանող բառերը: Սա էլ պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ հանցագործ աշխարհն ԱՄՆ-ում ավելի զարգացած էր: Այսպիսով՝ բրիտանական և ամերիկյան

անգլերենների լեզվական կորպուսների օգնությամբ կարող ենք բացահայտել ամերիկյան և բրիտանական մշակույթների միջև եղած ընդհանրություններն ու տարբերությունները:

Հայ լեզվաբանության մեջ լեզվական կորպուս ստեղծելու ուղղությամբ տարվող աշխատանքները սահմանափակվել են միայն «Արևելահայերենի ազգային կորպուսի»՝ ԱՐԵՎԱԿ-ի⁷⁴ ստեղծմամբ⁷⁵: Որպես լեզվական կորպուս ստեղծելու փորձ՝ կարևոր է, սակայն այն բավարար չէ թե՛ որակական առումով, թե՛ ընդգրկման ծավալով: Սահմանափակ են նաև ԱՐԵՎԱԿ-ի կիրառության ոլորտները, ուստի պետք է կարևորել հայերենի նոր՝ ընդհանրական կորպուսի ստեղծման անհրաժեշտությունը, որը կընդլայնի հայ լեզվաբանության մեջ լեզվական կորպուսների կիրառության ոլորտները՝ նպաստելով հայոց լեզվի լիակատար և առավել ամբողջական ուսումնասիրությանը⁷⁶:

Frida Hakobyan - The applied fields of corpus linguistics. - The aim of the article is to present the applied fields of corpus linguistics. The vast textual material of the corpora makes it possible for a researcher to perform a complete scientific study of linguistic phenomena. Accordingly, the applied fields of corpus linguistics are very broad, since linguistic corpora have both theoretical-linguistic and practical-applied enormous significance.

Фрида Акопян - Прикладные области корпусной лингвистики. - Цель статьи представить прикладные области корпусной лингвистики. Огромный текстовый материал позволяет исследователю провести полное научное исследование лингвистических явлений. Соответственно, применяемые поля корпусной лингвистики очень широкие, поскольку лингвистические корпусы имеют как теоретико-лингвистическое, так и практическое применение огромного значения.

⁷⁴ http://www.eanc.net/EANC/search/?interface_language=am:

⁷⁵ **Հակոբյան Ֆ.**, «Արևելահայերենի ազգային կորպուսի կառուցվածքը և ընդգրկումը», Երևանի Վ. Բրյուսովի անվան պետական լեզվաառարկագիտական համալսարանի Բանբեր. Երևան, 2018, 1 (44), էջ 382:

⁷⁶ **Հակոբյան Ֆ.**, Հայերենի ընդհանրական կորպուսի կազմության սկզբունքները, «Ջահուկյանական ընթերցումներ» միջազգային գիտաժողովի զեկուցումների ժողովածու, ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատարակչություն, Երևան, 2017, էջ 177: